

Globalizace a ekonomický růst

Globalisation and economical growth

V. JENÍČEK

Czech University of Agriculture, Prague, Czech Republic

Akcelerující technologické změny bývají obecně považovány za hlavní příčinu postupujících globalizačních procesů a ekonomického růstu. Globalizace technologií se odráží v globalizaci trhu zboží a služeb, kapitálu, práce, technologií a informací.

NOVÁ EKONOMIKA A RŮST

Technologické změny lze dle Freemana členit do čtyř kategorií. Nejnižší řád reprezentují přírůstkové inovace sestávající z progresivních modifikací produktů a procesů v malém měřítku. Vyšší úrovni odpovídají radikální inovace, které již představují diskontinuitu, jež může drasticky změnit stávající produkty a procesy, avšak jejich obvykle izolovaný výskyt nemá dalekosáhlé důsledky pro ekonomický systém. Výjimku představují jejich shluky vedoucí ke vzniku nových oborů či odvětví průmyslu a služeb (např. syntetické materiály nebo polovodiče.) Ještě důležitějším stupněm jsou změny v technologickém systému, které nejen ovlivní mnoho částí ekonomiky, ale současně jsou sto generovat zcela nová odvětví. Pro současnou dobu jsou příznačná informační technologie, biotechnologie, materiállové, energetické a kosmické technologie. Čtvrtou a nejvyšší kategorií, skutečně revolučními změnami ve velkém měřítku jsou změny v technoekonomickém paradigmatu, jejichž důsledkem je změna stylu produkce (struktury nákladů a podmínek výroby), distribuce a managementu (organizace) napříč celým systémem. Jedná se o kreativní bouře destrukce, srdce teorie dlouhých vln J.A. Schumpetera.

Poznatek, že globální ekonomický vývoj se odehrává v dlouhých vlnách trvajících zhruba padesát let, se však všeobecně spojuje s prací ruského ekonoma N.D. Kondratěva z dvacátých let dvacátého století, třebaže původní myšlenka od něj nepochází. Byly identifikovány čtyři dokončené K-vlny. Každá vlna, již lze rozčlenit do čtyř fází: prosperita recese, deprese a zotavení, bývá spojena se zvláště významnými technologickými změnami – hlavními technologickými revolucemi. V případě K1 se jednalo zejména o parní sílu, textilní průmysl (především bavlny) a výrobu železa. V následující vlně K2 dominovala železnice spolu s produkcí železa a oceli. Prosperita vlny K3 bývá nejčastěji spojována s rozvojem energetiky a rozmachem chemického a automobilového průmys-

lu. Těžiště vlny K4 je nutno v první řadě spatřovat na poli elektroniky, syntetických materiálů a petrochemie. Kolem zvláště významných technologických změn se shlukují další inovace – v produkci, distribuci a organizaci – což se nakonec rozšíří do celé ekonomiky. Taková difúze technologií stimuluje ekonomický růst a zaměstnanost. Technologie samy o sobě nejsou dostatečnou příčinou ekonomického růstu, nutné jsou i příhodné demografické, sociální, průmyslové, finanční a další podmínky. Každá K-vlna má svou specifickou geografii. Technologické vůdcovství v K1 náleželo Británii, Francii a Belgii, ke kterým se v K2 přidružilo Německo a Spojené státy. Tyto dvě země se v následující vlně K3 ocitly na hrotu čelných zemí představovaných ostatními z dřívějších vůdců a dále Švýcarskem a Nizozemskem. V K4 do vedoucí skupiny patřilo Japonsko, Švédsko a další průmyslové země. Dnes se nacházíme na prahu nové fáze vývoje světové ekonomiky, na patě další, páté vlny globálního ekonomického vývoje, nazývanou často nová ekonomika.

Právě v USA se stále více prosazuje nová ekonomika, která dosud vládla samými superlativy: nebylo inflace, která by stála za řeč, akcie se držely celou dobu vysoko a po dobu posledních čtyř let si udržovaly růst vyšší než čtyři procenta, byla zde plná zaměstnanost a rozpočtové přebytky.

Nyní je vše jinak. Na trzích zboží i pracovní síly se zjevují příznaky inflace; nyní jde pouze o to, zdali se ekonomika rychle zastaví sama od sebe, či bude-li muset opakovaně zasáhnout komise kontrolující americkou centrální banku (Federal Reserve Board) a urychleně zvýšit úrokové míry.

Byl to tedy všechno jen podfuk, anebo přežije nová ekonomika tuto krizi? Odpověď je jasná: přežije a rozšíří se po celém světě a nakonec se stane všeprostopující fenoménem, jakým se například stal ve třicátých letech sociální stát a silná vláda. Bude formovat naše hospodářství a stejně tak i naše životy, po celá desetiletí.

Proč? Nová ekonomika totiž disponuje pěti vzájemně interagujícími hnacími motory: technologií a konkurenceschopností na jedné straně a novou ekonomickou kulturou ve sféře vlády, domácností i podnikání. Technologie je tou nejnápadnější částí: telekomunikační revoluce je doslova všeprostopující a šíří se mnohem rychleji, než jak se dařilo telegrafu nebo telefonu ve své době. Existuje

i jiná informační revoluce, jež vězí ve schopnosti vytvářet softwarové programy, které dramaticky restrukturalizují prvotní úkoly zadání, ať jde o účetnictví, prodej vstupenek, financování projektu, nákupy a nakonec i zábavu. Tato část revoluce však zdaleka není u konce, jsme právě na začátku této revoluce. Exploze kapacity počítačů brzy přinese nevídané možnosti, jež jsou ještě nyní mimo představu kohokoliv z nás.

Vysoká konkurenceschopnost se stává zákonem, a to i v těch zemích, které se jí bojí (Německo, Francie, Japonsko) i jinde. Hybnými silami konkurence jsou pochopitelně zákonitosti světového obchodu, který se stává díky moderním technologiím a omezováním sociálního státu mnohem efektivnějším. Akcionáři trvají na tom, aby dostali, co jim patří. Spekulativní kapitál je komukoliv k dispozici, a to v míře zcela neomezené. Ke zrušení chráněných trhů je tak jen malý krůček. Nová ekonomika sice znamená bezohlednou cestu vpřed, ale každý, kdo je minimálně v pozici kupce, je králem.

Třetím hnacím motorem je nová ekonomická kultura. Centrální banky i ministerstva financí se již poučily, že stabilní ceny a zdravé rozpočty zcela mimořádně přispívají k celkové prosperitě. Důležité rovněž je, že jednotliví aktéři i celé podniky obdrželi zcela základní poselství ze světa, kde je vše možné.

„Nespoléhejte na vládu, máte-li problém, vyřešte si jej sami!“

Tyto přístupy od základu změnil mechanismus, kterým svět tak dlouho fungoval: střední management, bašta tradice, byl téměř zlikvidován. a jako v každé revoluci, protagonisty statu quo byli vyhnáni. Mladí lidé chtějí pracovat v nově se rozvíjejících společnostech.

Josef Schumpeter (rodák z Třeště u Jihlavy, neúspěšný rakouský ministr financí z přelomu století, kterému bylo pouhých 21 let, záhy zkrachovalý bankéř a nakonec veliký harvardský ekonom) nazval tento proces „kreativní destrukcí“. Ve svých úvahách počítal s obchodem stejně jako s měnicími se pravidly hry či důležitými inovacemi, jež budou mít na trhy šokující vlivy, jejichž výsledkem je to, že se ceny, hráči i pravidla hry mění v celé ekonomice. V tomto procesu, kdy se staré a unavené společnosti likvidují, dochází k velikému přeskupování a míšení, jež velice zvyšuje produktivitu.

Není lepšího příkladu Schumpeterovy kreativní destrukce než to, co se stalo během minulého desetiletí v Americe. Ale to už není jen příběh o USA. Kreativní destrukce zasáhla nyní téměř celý svět. Skeptici sice dále argumentují, že konkurenceschopnost a technologie způsobují spoušť a ničí harmonii ve společnosti; že vytvářejí nerovnosti a likvidují střední třídu. Pravda je, že nová ekonomika je tvrdá k tomu, kdo žije na náklady plátců daní a akcionářů. Ale taky je pravda, že energickým lidem, kteří byli dlouho mimo, dává veliké šance. Zajímavé je, že v USA to znamenalo plnou zaměstnanost a zlepšení hospodářského statutu těch nejhudších. Lidé často mění svá zaměstnání, a musí se činit. Ale kdo by se chtěl vrátit? Nejsou to ani rodiče, kteří vidí velké možnosti, jež jsou před jejich dětmi; a nejsou to ani děti, jež právě získali dostatek času, aby své životy mohly skutečně prožít. To je také kreativní destrukce.

Nová ekonomika dospívá. Nenabízí sice rychlou cestu ke zbohatnutí, nenásobí míry ekonomického růstu, a taky se neaplikuje nijak jednoduše. Nová ekonomika znamená těžkou práci, její základy jsou omezené, ale opravdu skutečné. Na mnoha místech dokázala převrátit doslova svět vzhůru nohama: Finsko se stalo centrem vyspělých technologií, Německo poněkud zaostává, protože změny jsou často v této zemi zneváženy, a japonské propadající se hospodářství bylo zachráněno pouze jeho obrovským technologickým potenciálem. Centrální banky a ministerstva financí již nemohou dále vytvářet falešné pocity prosperity.

RIZIKA GLOBALIZACE

Globalizace na počátku nového století je dvousečnou zbraní: silným tahounem hospodářského růstu, rozvoje nových technologií a růstu životní úrovně v zemích bohatých i chudých, ale je i kontroverzním procesem, který poškozují národní suverenitu, nahlodává místní kulturu a tradice a hrozí hospodářskou a sociální nestabilitou. Klíčovou otázkou 21. století tedy je, zda budou státy schopny udržet tento proces pod kontrolou, nebo se stanou jeho obětí.

Hospodářské dějiny jsou z větší části příběhem expandujícího trhu: od farmy k městu, od kraje ke státu, od jednoho státu ke druhému. Ve dvacátém století zpomalily rozvoj trhů dvě světové války a hospodářská recese. Nové technologie a politické tlaky po skončení druhé světové války tento rozvoj urychlily. Studená válka pak od čtyřicátých do osmdesátých let přinutila Spojené státy použít liberalizaci obchodu a hospodářský růst jako nástroj v boji proti komunismu. Úspěch hlavních jednání o obchodu snížil průměrná cla ze čtyřiceti procent v roce 1946 na čtyři procenta v roce 1995.

Po dvou světových válkách vnímala Evropa hospodářské sjednocení jako hráz proti nacionalismu. Technologie doplnila politiku. I před vznikem internetu klesající ceny za komunikaci a dopravu – od tryskových letadel po lepší podmořské kabely a satelity – pomáhaly globálnímu obchodu. Na počátku devadesátých let (po odečtení inflace) byl světový vývoz téměř desetkrát vyšší než o čtyřicet let dříve.

Globalizace tento proces rozvíjí, ale přinejmenším v jednom důležitém aspektu jej opouští. Až do nedávné minulosti byly státy vnímány jako samostatné hospodářské jednotky propojené převážně obchodem. Toto však nyní přestává platit. Podniky a finanční trhy ve své produkci, marketingu a investičních rozhodnutích stále překonávají národní hranice (tab. 1).

Jak vyplývá z údajů washingtonského Institutu pro mezinárodní finance, vlády buď samy, nebo prostřednictvím multilaterálních organizací typu Světové banky ještě v osmdesátých letech poskytovaly polovinu půjček 29 hlavním rozvojovým zemím včetně Brazílie, Číny, Indie, Jižní Koreje a Mexika.

O deset let později už soukromý kapitál vládní pomoc výrazně převyšuje. Ze soukromých zdrojů (půjček, dlu-

Tab. 1. Největší světové koncerny (jejich obrat ve srovnání s HDP vybraných zemí, mld. USD, 1997)

Světové koncerny	Obrat	Srovnatelný HDP (mld. USD)
General Motors	164	Thajsko 154, Norsko 153
Ford Motor	147	Saúdská Arábie 140
Mitsubishi	140	Polsko 136
Royal Dutch Shell	128	Řecko 123
Wal Mart Stores	105	Kolumbie 96, ČR 53

Pramen: Forbes Magazine

hopisů, investic do akcií i přímých investic) přiteklo v roce 1999 do těchto 29 zemí už 136 miliard dolarů oproti 22 miliardám ze zdrojů vládních.

Za boomem stojí stále větší přesvědčení nadnárodních firem, že mnoho trhů je už nyní vskutku globálních. Ve snaze být přítomny na co největším počtu národních trhů, společnosti se pokoušejí využívat jednak efektu velkovýroby (economy of scale) a jednak být v čele technologických změn, k nimž může nyní docházet takřka kdekoliv na světě.

Korporace navíc nyní stále více organizují výrobu globálně, konstrukce, výroba a montáž se realizují v mnoha různých zemích. O vyšší tržby a zisky ovšem neusilují jen nadnárodní podniky, nejsou tedy jediným tahounem globalizace. Motorem jsou i vlády. Jedním z indikátorů potvrzujících toto tvrzení je i neutuchající snaha o vytvoření jednotného trhu v Evropě. Ta je odrazem obecného přesvědčení, že evropské podniky budou mít problémy obstát na globálních trzích, pokud budou zaměřené na izolované národní trhy. V případě chudších zemí je toho nejlepším důkazem jejich snaha o vstup do Světové obchodní organizace. Od roku 1995 se k této mezinárodní organizaci připojilo osm zemí – Bulharsko, Ekvádor, Estonsko, Kirgizistán, Lotyšsko, Mongolsko, Panama a Čína. Dalších dvaatřicet států o přijetí usiluje. Motivem je víra, že globální obchod a investice mohou pomoci hospodářskému rozvoji poskytováním nových produktů, technologií a manažerských schopností. Není to žádný mýtus. Úspěch státu závisí v první řadě na schopnostech lidí, účelně vynaložených investicích a vládní politice. Pomoci však může zapojení do širší světové ekonomiky.

Když je tedy globalizace tak skvělá, proč je tedy tak riskantní? Odpověď se skrývá v tom, že dva problémy by mohly neutralizovat její potenciální přínosy. Prvním je hospodářská nestabilita. Globální ekonomika by mohla být náchylná k mnohem bolestivějším cyklům růstu a poklesu než ekonomiky národní. Teoretický předpoklad, že mezinárodní obchod a investice vedou k růstu životní úrovně, platí jen v případě, pokud je s investicemi nakládáno správně a obchodní tok není jednosměrný.

Asijská krize vyvolala otázky spojené s oběma faktory. Na počátku devadesátých let Asie vzkvétala, protože tam směřoval silný proud zahraničního kapitálu v podobě úvěrů, přímých investic do podniků a i nákupu akcií míst-

ních firem. Zvýšená asijská poptávka však pomohla především Evropě, Japonsku a Spojeným státům, kterým výrazně stoupl vývoz. Tento boom se zastavil v polovině roku 1997, kdy vyšlo najevo, že výsledkem je nerozvázná investiční politika vlád a přehnaný optimismus, že velká část investic byla promrhána nebo investována do nepotřebných podniků, kancelářských budov a bytů.

Asijská krize nepřerostla v krizi globální jen díky neuvěřitelné síle americké ekonomiky. Její neutuchající růst pomohl zbytku světa zvýšenou poptávkou. Obchodní deficit Spojených států vzrostl od roku 1996 ze 129 miliard dolarů na 330 miliard dolarů v roce 1999. Světová ekonomika, jak už několikrát řekl americký ministr financí Lawrence Summers, letí jen s jedním motorem, také však varoval, že to nejde do nekonečna.

Největším nebezpečím je, že svět se stává stále závislejším na americké prosperitě a případné zpomalení růstu či recese – vlivem poklesu akciového trhu, ztráty spotřebitelské důvěry nebo vyšších úrokových sazeb – by mohlo způsobit mezinárodní propad. Přestože je globalizace většinou spontánním procesem, ještě to neznamená, že je procesem vždy nevyhnutelným nebo zcela nezvratným. Vlády mohou více či méně chránit místní průmysl a zaměstnance proti dovozům nebo diskriminovat zahraniční investory. Pokud tak bude postupovat jen několik zemí, jejich odpor bude mít jen nepatrný vliv. Globální kapitál a obchod půjde tam, kde bude vítán, kde bude moci vydělávat. A to je právě tato logika, která přesvědčila tolik zemí, aby globalizaci přijaly. Pokud tak neučiní, udělají to státy jiné. Posuzováno tímto hlediskem, většina vlád je přesvědčena, že pozitiva globalizace převažují nad negativy.

Technika a toky informací, lidí a zboží přes hranice transformují základní lidské úsilí způsobem, který teprve nabírá na intenzitě. Pravděpodobně poprvé od konce druhé světové války a od příchodu atomového věku lidé v různých zemích intenzivně cítí, že budoucnost probíhá právě teď, že formy, které budou v následujících desítkách let a stoletích určovat lidský život, práci a zábavu, budou odlévány v nadcházejících týdnech, měsících a letech.

Revoluce v lidské činnosti probíhá od vědy po ekonomiku, od politiky po způsoby válčení. Biologie a její technické uplatnění aspiruje na to, aby se pro 21. století stala tím, čím fyzika pro století dvacáté: fundamentální vědou dne, kdy bude možné dosahovat obrovského pokroku, ale objeví se i závažné etické otázky. Vědci už brzy budou schopni prodloužit produktivní život klonováním člověka a perfektními transplantacemi orgánů. Ale měli by to dělat? Tímto druhem otázek bude vbrzku i v daleké budoucnosti pohlčena politika po roce 2000.

Spojené státy mají na počátku nového století na dosah ruky dlouhý hospodářský boom. Období, v němž se aplikace nových technologií, kreativní investování a vývoj produktů spojují se zvyšující se produktivitou pracovní síly a vytváří dočasnou hráz proti prchavému cyklu rozvoje a úpadku podnikání. Rozkvět se však netýká jen Ameriky. I další části světa se mění vlivem rozvoje obchodu, který roste dvakrát rychleji než světová průmyslová produkce, v důsledku závratného přílivu přímých zahranič-

Tab. 2. Jak globalizace změnila svět

- Hodnota světového exportu dosáhla sedni bilionů dolarů, to je 21 procenta světového HDP. V šedesátých letech to bylo 17 procent z mnohem menšího HDP.
- Přímé zahraniční investice 400 miliard dolarů v roce 1997 jsou reálně sedmkrát vyšší, než byly v průměru v sedmdesátých letech.
- Průměrný denní obrat na světových devizových burzách stoupl loni na 1,5 bilionu dolarů z 10–20 miliard v sedmdesátých letech.
- Mezinárodní bankovní půjčky stouply v polovině devadesátých let na 4,2 bilionu z 265 miliard v roce 1975.
- Počet turistů cestujících do ciziny se od roku 1980 více než zdvojnásobil zhruba na 600 milionů lidí ročně.
- Lidé protelefonovali v roce 1996 s cizinou 70 miliard minut proti 33 miliardám v roce 1990

Pramen: Human Development Report 1999

ních investic, které v roce 1999 dosáhly 120 miliard dolarů, zatímco v roce 1990 to bylo ještě 24 miliard dolarů.

Hospodářská síla globalizace, hnaná motorem anglo-amerického kapitalismu, a omezení suverenity, na němž se dohodly sociální státy Evropské unie, sniží význam národních hranic a omezí síly národního státu (tab. 2).

Vyčerpávání přírodních zdrojů

Je pravděpodobné, že příčinou největších hrozeb globální stability budou snižující se zásoby přírodních zdrojů v rozvojových zemích, kde z 95 procent dochází k populačnímu růstu. Bývalý prezident B. Clinton již před časem řekl, že budoucí bezpečnostní politika Spojených států bude brát zřetel nejen na nukleární potenciál Číny a Indie, ale také na jejich vliv na globální znečištění životního prostředí.

Příčinou budoucích válek o zdroje by se mohly stát i komodity jako třeba rybí maso. Rybolovu se na světě nejvíce věnuje Čína, která ročně zpracuje sedmnáct milionů tun ryb, a Japonsko s osmi miliony tun ročně. Jejich úlovky se však rapidně snižují. Každých deset let navíc Čína zlikviduje šest procent svého lesního porostu, Indonésie dokonce dvojnásobek. Konflikty tedy budou napříště vyvolávány spíše než ideologií nerovnoměrným rozvojem a nouzí.

Globální spotřeba dosáhla v roce 1998 hodnoty 24 trilionů dolarů, uvádí Fond populace při OSN. Nejbohatších dvacet procent lidí na světě přitom spotřebovalo 66krát více zdrojů a zboží než nejchudší pětina. V subsaharské Africe v posledních dvaceti letech nastupuje do základních škol stále méně dětí. Ve státech s nízkými a středními příjmy nastupuje do škol druhého stupně jen polovina dětí v příslušném věku. UNICEF uvádí, že třicet procent obyvatelstva v nejchudších zemích žije za méně než jeden dolar denně. V deseti afrických zemích je tento ukazatel dokonce dvojnásobný i vyšší.

Demografický vývoj

Nejvýznamnější změny, které ovlivní i budoucnost, se týkají světové populace, která vstoupila do nového milénia v počtu převyšujícím šest miliard lidí. V roce 2050

by však toto číslo mělo být o další tři miliardy vyšší. Za posledních padesát let také vzrostl průměrný věk ze čtyřiceti šesti na šedesát šest let. Růst americké populace bude v příštích letech způsoben snižováním počtu úmrtí v důsledku kvalitnější lékařské péče. Dalším zdrojem růstu budou přistěhovalci. Stárnutí populace ve Spojených státech, v Japonsku a v západní Evropě bude v následujících desetiletích zvyšovat tlak na radikální zvyšování počtu imigrantů. Nárůst populace v nejchudších světových oblastech, kde je čtyřicet procent lidí mladších patnácti let, se stane nevysychajícím zdrojem pracovní síly. Hostující pracovní síla tvoří v současnosti dvě procenta světové populace a svým domácím zemím přináší každý rok zhruba sedmdesát miliard dolarů. Obě tyto reálie budou nadále exponenciálně růst.

ASYMETRIE GLOBALIZACE

Cílem hospodářského rozvoje je vytvořit podmínky umožňující lidem, aby žili dlouhým, zdravým a činorodým životem.

„Když ovšem vliv trhů sahá tak daleko, že určuje sociální a politické dění, příležitosti a plody globalizace jsou často rozděleny nespravedlivě a nerovně: moc a bohatství se soustřeďuje ve vybrané skupině lidí, národů a nadnárodních společností, zatímco ostatní jsou odsunuti na okraj“, prohlašuje zpráva agentury Program OSN pro rozvoj (PNUD).

Výsledkem je „absurdní a nebezpečná polarizace uvnitř národů a mezi národy. Lidé a národy zavrhnou světovou integraci a závislost, jestliže jim nic nepřinese a naopak zvýší jejich zranitelnost. Porostou izolační tlaky v ekonomice, politice a kultuře“ (tab. 3).

Tab. 3. Jak se dělí plody růstu

	Počet zemí podle ročního růstu HNP na obyvatele v letech 1980–1997
Růst přes čtyři procenta	20
Růst tři až čtyři procenta	13
Růst nula až tři procenta	79
Dlouhodobý pokles	59

Pramen: Světová banka, UNCTAD

Zpráva o lidském rozvoji zjišťuje, že více než osmdesát států je dnes chudších než před deseti lety. Nejde jen o zaostalé africké země, ale také o východní Evropu, kde došlo k poklesu příjmu na hlavu. Téměř dvě miliardy lidí žijí o jednom dolaru denně. Na horní pětinu světového obyvatelstva žijící v bohatých zemích připadá 86 % světového HDP, 82 % vývozních trhů, 68 % přímých zahraničních investic a 74 % telefonních linek. Na dolní pětinu lidstva v chudých zemích zbývá v každé kategorii asi jedno procento. Z celkového objemu přímých zahraničních investic do rozvojových zemí a do střední a východní Evropy šlo v letech devadesátých víc než 80 % pouze do 20 států, ale hlavně do Číny.

Majetková nerovnost se enormně zvětšuje. Zpráva o rozvoji lidstva 1999, připravená Rozvojovým programem OSN, uvádí, že propast mezi nejchudší pětinou světové populace a dvaceti procenty nejbohatších lidí se prohloubila na čtyřiasedmdesát ku jedné. V roce 1990 činil tento poměr šedesát ku jedné a v roce 1960 to bylo třicet ku jedné. Chudí přitom nejsou chudší (pod určitou úroveň se už prostě nedá žít), ale bohatí nadále bohatnou a je jich stále více. Dvě stě nejbohatších lidí světa zdvojnásobilo svůj majetek, který loni činil víc než jeden bilion dolarů. Kdyby byla na jejich jmění uvalena jednocentní daň, byl by dostatek peněz na bezplatné školní vzdělání pro všechny děti na světě (7–8 miliard dolarů ročně) – tab. 4.

Narůstající vlna fúzí soustřeďuje monopolní hospodářskou moc v megakorporacích a ovlivňuje volnou soutěž.

Odstaňování chudoby už však není považováno za nemyslitelné jako před několika lety. Dokonce i slovo „chudoba“ je rozvojovými specialisty zatlačováno do pozadí, protože navozuje zdání podřadnosti lidí, kterých se týká. Odborníci dávají přednost výrazu „vydělení“, který odkazuje na menšinu čekající na svou příležitost. Také „vydělení“ jsou rozdělováni na „příjmově chudé“ a „lidsky chudé“, což vyjadřuje poznání, že nedostatečné příjmy nejsou jedinou překážkou pro lidi, kteří chtějí vést alespoň trochu slušný život. Takové věci, jako je čistá voda, kanalizace, zdravotnictví a vzdělávací systém, jsou důležitými předpoklady pro zvyšování životní úrovně lidí.

Tab. 4. Hrubý domácí produkt na obyvatele (vybrané země, USD, v cenách roku 1980)

	HDP na obyvatele v USD			HDP na obyvatele v USD	
	1900	1992		1900	1992
USA	4 096	21 558	Argentina	2 756	7 616
Japonsko	1 135	19 425	ČSSR	1 729	6 845
Německo	3 134	19 351	Maďarsko	1 682	5 638
Rakousko	2 901	17 160	SSSR	1 218	4 676
Austrálie	4 299	16 237	Čína	652	3 098
V. Británie	4 593	15 738	Indie	625	1 348
Finsko	1 620	14 646	Bangladéš	581	720
J. Korea	850	10 010			

Pramen Angus Maddison, Monitoring The World Economy 1820-1992. Development Centre of OECD, The Economist

Jednoduchým měřítkem, jak se v zemi nebo světadílu daří v tomto boji, je příjem na hlavu (který se od roku 1960 zdvojnásobil navzdory skutečnosti, že se zdvojnásobil i počet obyvatel zeměkoule), gramotnost obyvatelstva, úmrtnost kojenců a průměrná délka života. Všechny tyto údaje vykazují zlepšení.

ZÁVĚR

Pojetí globalizace je různé, někdo její smysl chápe jako spásné propojování světa od jednoho společného celku, jiný naopak zdůrazňuje různost, kterou tato vzájemná provázanost odhaluje a kterou je třeba zachovat. Problém globalizace je natolik komplexní a komplikovaný, že se při debatách a sporech o ní diskutující málokdy shodnou na tom, co vlastně mají pod tímto pojmem na mysli. Přesto lze vystopovat několik hlavních motivů, které poměrně přesně vystihují její dimenzi.

Ekonomický růst

Ať už se intelektuálové, politici či nevládní organizace přou jakkoliv, v jednom se víceméně shodnou: globalizace je především ekonomický jev.

Na začátku sedmdesátých let se kapitalismus, založený na tržním hospodářství, dostává do nové fáze. Otevírají se nové trhy a díky dokonalejší dopravě se zrychluje pohyb zboží po celé planetě. Počítače k tomu přidávají i možnost rychlého přesunu peněz. Převést během pár minut miliardové sumy mezi několika zeměmi a kontinenty už není problém.

Toky zboží a peněz se jako vlákna pavučiny proplétají po celém světě a vytvářejí jeden velký globální trh. Uspěť na něm znamená odhodit hrdou národní nálepku a budovat nadnárodní společnosti, které jediné dokážou naplno využít možnosti nového jednotného trhu. Poslední desetiletí, někdy označované jako „desetiletí fúzí“, je nejlepším důkazem tohoto trendu.

To vše s sebou nese mnoho pozitivního: roste kvalita a nabídka zboží, klesají výrobní i prodejní ceny, vznikají nové pracovní příležitosti, zvyšuje se životní úroveň. Přívětivá tvář ekonomické globalizace má ale i svoji odvrácenou stránku: světová ekonomika je náchylnější k nečekaným výkyvům – krize asijská, ruská a brazilská jsou jenom tři případy z mnoha. V elektronické peněžní síti totiž kolují biliony dolarů, které ne vždy najdou to nejlepší uplatnění.

Dalším je klíčová role nadnárodních firem v globálním hospodářském systému, která s sebou zcela zákonitě nese i možnost zneužití jejich ekonomické moci. To se projevuje nejen v monopolních praktikách (v poslední době případ Microsoft), ale i tlakem na politiky.

Sociální asymetrie

Ekonomická globalizace má však negativní dopady i jinde – především v sociální oblasti. Z nebývalého ekonomického růstu, který svět zažívá v posledních dvaceti letech, totiž nemají užitek úplně všichni.

Plody růstu sklízí především země, které se těm chudým vzdalují ještě více než kdykoliv předtím. To není věta z propagandistického letáku odpůrců globalizace. Podobnými slovy hodnotí proces distribuce bohatství ve svých oficiálních dokumentech i Mezinárodní měnový fond.

Do oficiální řeči fondu a dalších mezinárodních organizací se už dávno dostaly věty o „bohatém Severu a chudém, nemoci zachváceném Jihu a o zvětšující se propasti mezi oběma póly“. Ekonomická propast neroste jen ve vztahu bohatých a chudých zemí. Stejný trend sociologové a ekonomové sledují i uvnitř jednotlivých zemí. Například v USA je průměrný příjem dělníka v průmyslu až třistakrát nižší než příjem špičkového manažera. Před dvaceti lety byl tento poměr o polovinu menší.

To mimo jiné potvrzuje skutečnost, k níž dospěla řada zahraničních výzkumů: globalizace přeje vzdělaným, velmi pružným a přizpůsobivým lidem, kteří bleskově vyhodnocují informace a dokážou s nimi účelně naložit. Naopak lidé, kteří jsou odsouzeni k více či méně kvalifikované manuální práci, z globalizace nemají prakticky nic. Jsou totiž téměř okamžitě nahraditelní levnější pracovní silou v zemích Jihu.

Ekologie

Prudký hospodářský růst, který z velké části táhnou obrovské nadnárodní kolosy, zatěžuje nejen sociální systém, ale i životní prostředí.

Ekologové po celém světě upozorňují na nešetrné čerpání neobnovitelných zdrojů a ničení přirozených ekosystémů na všech úrovních: od regionální až po planetární. A to často nejen proto, že tradiční zemědělská kultivace krajiny musí ustoupit velkým výrobním halám a skladům, infrastrukturám.

Globální ekonomika je zcela nepředstavitelná bez dokonale fungující dopravy. Právě ale také přírodě nejvíce škodí ve vodě, ve vzduchu i na souši. Jedinou cestou, jak z tohoto kolotoče vystoupit, je podle ekologicky zaměřených sociologů a filozofů větší ekologická gramotnost (vědomí souvislostí symbiózy člověka a jeho okolí), která postupně donutí velké firmy a celou „globální vesnici“ ke změně chování.

Informační demokracie

Se šířením ekologické gramotnosti souvisí i poslední motiv globalizace – informační demokracie. Světová počítačová síť otevřela dosud nevídané možnosti pro šíření informací, vzájemnou komunikaci, diskusi a propojování názorově blízkých skupin. Ve virtuální elektronické krajině se tak vytváří prostor jakési novodobé „agory“, na níž dochází k problematickému boji o budoucnost globální společnosti.

Jednotlivé uzly, které se v internetové tkanině tímto způsobem vytvářejí, jsou základem právě vznikající informační demokracie, jejímž nejdůležitějším rysem je daleko jemnější dělení moci. Internetová síť vytváří alternativní body moci, jejichž intenzita se neustále mění. Napětí, které tu vzniká, bude časem hlavním hybným momentem celé společenské struktury. Otevřenost (internetových uživatelů neustále přibývá) této globální struktury a rozdrobení na téměř nekonečné množství uzlů přitom znemožňuje její uzavření, svázání sil směrem k centru, jinými slovy: novou totalizaci.

Rozvoj informační demokracie v posledních deseti letech má za sebou už i první výsledky: vynucenou reformu řady mezinárodních organizací a zvýšený tlak na regionální řízení a správu státu. Jediným dosud viditelným záporům je víceméně svobodné šíření extrémních a xenofobních dogmat po síti. Ty ovšem žádná – ani informační – demokracie nemůže nikdy zcela vytěsnit.

Co globalizace přináší pozitivního

- roste nabídka a kvalita zboží i služeb,
- klesají výrobní i prodejní ceny,
- vznikají nové pracovní příležitosti,
- zvyšuje se životní úroveň,
- širší a svobodnější přístup k informacím,
- rozšiřují se možnosti komunikace.

Problémy globalizace

- světová ekonomika je náchylnější k náhlým kolapsům,
- rozdíly mezi bohatým Severem a chudým Jihem jsou obrovské s možností dalšího prohlubování,
- v chudých zemích je hladu, nemocí a válek více než dříve,
- roste ekonomická, ekologická a politická migrace
- v rozvinutých zemích se prohlubují rozdíly mezi nejvyššími a průměrnými příjmy,
- zvyšuje se ekonomický a politický vliv nadnárodních společností,
- zhoršuje se životní prostředí.

Případné řešení negativních vlivů globalizace

- regulace některých aktivit nadnárodních společností,
- omezení spekulativních toků kapitálu,
- zdanění kapitálových převodů a jejich zdroje následně užít pro ekonomické a sociální účely v chudých zemích,
- reorganizace mezinárodní finanční instituce (MMF, SB) a substituovat je novým uspořádáním i aktivitami,
- zpřísnit a v praxi realizovat pravidla pro ochranu životního prostředí a ekonomický růst sladit s principy trvalé udržitelnosti.

Kontaktní adresa:

Doc. Ing. Vladimír Jeníček, DrSc., Česká zemědělská univerzita v Praze, Kamýcká 124, 165 21 Praha 6-Suchbát, Česká republika, e-mail: jenicek@itsz.czu.cz
